

Дејан Лукић

Православни богословски факултет, Фоча

СЛУЖБА ЛАИКА У БОГОСЛОВСКОЈ МИСЛИ НИКОЛАЈА АФНАСЈЕВА И ОЦА ГЕОРГИЈА ФЛОРОВСКОГ

Апстракт: Сваки члан Цркве је пре свега лаик, односно сам чин пријема у окриље Цркве јесте рукоположење у чин лаика. Подела на клирике и лаике произилази из различитости црквених служби, а та различитост не може да постоји без заједничког служења у Цркви. Сви учесници сабрања са својим предстојатељима чине један народ Божији, царско свеиштенство. Стога је неопходно да молитве Анафоре, која представља централни део Литургије, буду познате свима присутнима како би њихово учешће било реално. Црква, начелно, треба да негује и дух милосрђа, будући да брига Цркве о потребитима произилази из њеног етоса. Друштвени проблем хришћанство види као атак на личност и заједницу личности. Социјална делатност Цркве треба да буде укорењена у литургијском и социјолошком опиту Цркве, да се неби свела на пуки морализам. Хришћанска љубав није само апстрактни појам, већ конкретни начин живота, који има свој циљ у делотворном служењу другоме. Аутор се бави улогом лаика у животу Цркве, њиховим ангажовањем у харитативној делатности, као и социјалним питањима на које Црква треба да одговори – у духу делатне љубави, бриге о ближњима, сведочећи своју јеванђелску мисију у овоме свету, као једини пут који води спасењу и преображењу целокупне творевине, указујући на њен евхаристијски и саборни карактер.

Кључне речи: Христос, Црква, Литургија, лаици, клир.

Увод

Током развоја богослужења Цркве долази до пренаглашавања одређених служби црквеног клира, што има за последицу подвајање клира и лаика у богослужбеном поретку и стварања радикалне разлике између јерархије и лаоса. Чување и интерпретација Предања је дело

сагласја Цркве, ума Цркве, а у Цркви се све збива саборно, тачније, саборност је основно полазиште које омогућава активно учешће лаика у животу Цркве. Сходно томе, владика Јован Пурић, указује на то „да у Цркви Христовој сви смо једно и постоји саборно ми то јест, постоје сатрудници и ученици Христови, који су чланови Народа Божијег, али и постоје и различита служења њених чланова, док не постоје већи или мањи њени чланови” (Пурић 2016, 218). Свештено Предање и Свето Писмо нам сведоче да је Бог створио свет као један велики храм, а људе у њему као свештенослужитеље, што значи да је служење лаика потребно и у сфери црквене управе, учења, а на првом месту бого-служења. Будући да сабрање (богослужење) подразумева учешће свих присутних, јер у Цркви нема посматрача, у новије време усталила се пракса да лаици не учествују у светотајинском животу Цркве. Верни народ као конститутивни елемент у животу Цркве не би требало да пасивно учествује у вршењу светих тајни, будући да је присуство народа неопходно. Велике проблеме задаје и нејасно разликовање питања различитости служби у Цркви, што узрокује појаву дисхармоничног подвајања на клир и лаике. Тачно је да се као проблем у пракси јавља ситуација у којој, с једне стране, „клирици црквена питања сматрају својим, док су, с друге, лаици, према тим проблемима равнодушни, јер су навикли да посматрају као питања клира“ (Стаменковић 2014: 398). Од савремених богослова о улози лаика највише је писао Николај Афанасјев, чија ће запажања бити коришћења у даљем излагању, уз увиде оца Георгија Флоровског који службу лаика посматра афирмативно и позитивно вреднује улогу лаика када говори о њиховом социјалном ангажману.

Циљ овог рада је приказ статуса лаика у животу Цркве из угла Николаја Афанасјева и оца Георгија Флоровског и њихове критике у сврху превазилажења погрешне праксе улоге лаика која је присутна у Цркви данас.

Метод

У раду се користи историјско-богословски и аналитичко-синтетички метод. Првим методом се указује на предањску заснованост ставова Николаја Афанасјева и оца Георгија Флоровског у вези са њиховом еклисиологијом, тачније, питањем улоге лаика у црквеном животу. Друга метода се односи на синтезу и анализу двојице поменутих бого-

слова по питању лаичке службе, у циљу стицања једног ширег увида у овај аспект њихове богословске мисли, са освртом на запажања и других аутора који су се бавили темом сличном овој, посебно у светлу горућих проблема који се налазе пред хришћанским светом, а тичу се лаика, односно, верног народа.

Резултати

Како бисмо се уопште могли бавити питањем улоге лаоса (верног народа) у црквеном животу, било би корисно да се осврнемо на чињеницу да је сваки члан Цркве, пре свега лаик, односно да сам чин пријема у окриље Цркве јесте рукоположење у чин лаика, будући да се на новокрштеног полажу руке и помазује се уљем, облачи се у бело, као старозаветни цареви и свештеници. Секу му се власи, што значи да се у потпуности предаје Богу. У Старом Завету Бог је читавом Израиљу наменио службу царског свештенства речима: *И бићете ми царско свештенство и народ свет* (2Мој. 19, 6). Зато, када год поменемо улогу лаика у животу Цркве, треба да пођемо од начела саборности, јер је саборни дух Цркве основно полазиште које омогућује активно учешће лаика у животу Цркве.

Често можемо да чујемо да лаици представљају царско свештенство, да је сваки верник свештеник, али не сам по себи већ у Цркви, што је свакако тачно. Сваки члан Цркве је свештеник, цар и пророк. Благодатни дар царског свештенства даје се сваком вернику приликом пријема у Цркву, не да би он индивидуално служио већ да би учествовао у служењу Цркве. Служба царског свештенства се не може пројављивати без службе предстојатеља (епископа и презвитера). Уласком у Цркву, верујући задобијају право учешћа у Евхаристији. Ово учешће у Евхаристији одређује учешће и у осталим светим тајнама, пошто су све оне органски повезане са Евхаристијом. Ако у Евхаристији народ Божији саслужује свом предстојатељу, онда и учешће верника – лаика у светим тајнама не може бити другачије. Чак се и код католика заступа теза да унутрашње свештенство припада свим хришћанима, и да су у одређеном смислу сви хришћани свештеници. Како смо онда дошли до тога да између јерархије и лаоса постоји извесна подела, и значи ли то само разликовање у смислу литургијских служби, или нас је то постепено довело до одељивања и појаве два различита слоја или степена у организацији црквеног живота?

Још од прве Еххаристије савршене у Јерусалиму разликовао се народ од началствујућег Еххаристијског сабрања. Предстојатељ узноси благодарење, на које народ одговара са „Амин“, а молитве које свештеник изговара у себи или тихо у олтару, а које народу нису познате су писане у множини и тичу се целокупног сабрања. Стога, молитве Анафоре (Узношења), која представља централни део Литургије треба да буду познате свима присутнима, како би њихово учешће било заиста реално. Дакле, сви учесници сабрања заједно са својим предстојатељима, чинили су један народ Божији, царско свештенство. Појам „лаос“ је од самог почетка имао два значења и по Афанасјеву: „он је означавао све чланове Цркве без изузетка (и клирике), а у литургијском поретку означавао је оне, којима је началствовао предстојатељ, и који су касније добили назив *лаици*“ (Афанасјев 2008: 40).

Подела на клирике и лаике у данашњем смислу речи произилази из различитости црквених служби, што је у вези са самом природом Цркве као Тела Христовог, где сваки уд врши своју функцију. Сходно томе, за сваку службу се раздају различити дарови Светог Духа, који ће користити носиоцима служби да њихово дело буде на назидане Тела Христовог. Због тога, заједничка служба у Цркви претпоставља различитост служби, а та различитост не може да постоји без заједничке службе. Онтолошко јединство свих чланова Цркве произилази из њиховог јединства у Христу. У Еххаристијском сабрању, од самог почетка постојали су они који су началствовали, и они над којима су ови први началствовали. Без тога није могло да буде Еххаристије, пошто је њена природа таква да захтева началствујућег.

Учење о посвећењу, је дефинитивно разделило црквено тело на два дела, и скоро у потпуности је потиснуло ранохришћанску идеју служења. Изворна хришћанска свест не познаје безблагодатне чланове Цркве, тј. не познаје поделу на посвећене у непосвећене, као што је то касније донело школско богословље „увођењем појма *мирјанин*, односно, *световњак*, јер признавати постојање световњака у Цркви, заједници која није од овога света, значи уједно и признавање могућности постојања непосвећених и неосвећених, односно безблагодатних удова освећујућег и светог Тела Христовог, што је немогуће“ (Јелић 2015, 333). У почетку, посвећенима су се сматрали сви чланови Цркве, на супрот онима који припадају Цркви, о чему говори Флоровски, наводећи да „не постоје два пута и два циља, за савршене и за несавршене. Немогуће је разделити и разграничити „заповести“ од „савета“.

Постоје различити и разнообразни типови хришћанског живота, али у свим типовима остаје исти циљ. И то је највиши циљ. Светост није некакав посебан венац, предназначен „за неколицину“. То је општи хришћански позив“ (Флоровски 2022: 166). У најраније време није постојало одвајање између клира и народа. Остатке те праксе имамо у Литургији пређеосвећених дарова која се служи у току Васкршњег поста, где имамо јектенију за оне који се припремају за свето Просвећење, односно Крштење. Подела се догодила, продирањем римског црквеног права у емпиријски живот Цркве (4. век). Треба имати у виду да „кључни моменат у византијској мисли по овом питању биће идентификовање посвећења са рукоположењем, а не више примањем у Цркву, и развој ове идентификације ићи ће толико далеко да ће се рукоположење сматрати ‘другим крштењем’, које такође разрешава од грехова“ (Крстић 2012: 41). Неправилно постављен и схваћен положај лаика у животу Цркве, њихово потцењивање или прецењивање увек је праћено болесним појавама у животу црквено-друштвеног организма. Тако на пример, „претерано ограничење лаика, њиховог учешћа у црквеном животу, води крајњем аутократском клерикализму, у његовој монархистичкој или олигархијској форми, док, пренаглашавање лаичког чиниоца у животу Цркве доводи Цркву до њеног пуког посветовњачења и она пре добија лик световног удружења, него заједнице у Христу“ (Пурић 2016: 221).

Верници не присуствују пасивно вршењу светих тајни од стране клирика. Напротив, њихово присуство је неопходно. Верници не само да присуствују свештенослужењу, него и конститутивно учествују у њему. Учествовање лаика у светотајинском животу Цркве у својству свештеника разумљиво је ако свете тајне исправно поимамо као дело заједнице на челу са епископом, не појединца. Тако верници учествују у светој тајни Крштења, као део Цркве, штавише, верници имају право да обаве крштење клиника (болесног човека). Разуме се, предстојатељ евхаристијског сабрања, у случају да клиник преживи, допуњава тајну Крштења Миропомазањем и Евхаристијом. Афанасјев указује да је важно знати да „лаици учествују у светој тајни Рукоположења, приликом избора нових клирика, како је била пракса ране Цркве, али и њиховом потврђивању, које се данас свело на литургијску формулу „Аксиос“ (Достојан) (Афанасјев, 2008: 20). Зато је важно истаћи да Црква није само тамо где је Евхаристија и епископ, већ је тамо где је у Евхаристији уз епископа и верни народ, царско свештенство, јер

„делегатски систем Цркви напостоно није својствен, нити се може изнудити, а ни оправдати ванредним околностима, будући да је целокупни живот Цркве евхаристијски и саборно незамислив без свенародног *амин*” (Пено, 2020: 156).

Будући да савремена пракса у великој мери власт учења придаје јерархији, конкретно епископу, треба имати у виду да данас имамо лаике који су предавачи у школама, те мисионарска улога лаоса не изостаје ни на том пољу, као ни у сфери богослужења, а да преимућство епископа лежи пре свега у Евхаристији, не у поучавању, насупрот презвитерима, чија је првобитна улога била катихетска. Иако је јерархији дато право да поучава и сведочи у Цркви, то по Флоровском „не значи да су клирици и лаици једноставно одређени за безусловну послушност епископу. То такође, не значи да је право поучавања дато епископима независно од народа. Баш супротно, јер у Цркви нема места за искључивост, и на тај начин је превазиђена оштра супротстављеност која постоји у Римокатоличкој Цркви између поучавајуће и поучаване Цркве. „Паства мора не само да буде послушна него и сагласна“ (Флоровски 2016: 75). У складу са претходно наведеним, било би корисно подсетити се и речи руског хришћанског мислиоца и филозофа Николаја Берђајева који каже да „није јасно откуда идеја да црквена јерархија поседује неку врсту непогрешивости и посебан дар знања и учитељства. У суштини, такво учење не постоји у Православној Цркви, иако су га неки јерарси заступали. То учење се коренило супротставља начелу саборности, које лежи у основи Православне Цркве. Саборност Цркве која не може имати никакав формално-правни израз, непомирљива је са тврдњом о непогрешивом ауторитету епископата и његовим искључивим дарованим привилегијама у питањима доктрине и поучавања. Дух дише где хоће. За православну свест Црква није друштво неједнакости. Свештенство има, пре свега, литургијски значај и у том контексту је непогрешиво, тј. не зависи од човекових својстава и дарова. Али хришћанску истину открива и чува целокупни црквени народ и у њему се могу појавити људи са посебном врстом личних дарова за поучавање“ (Берђајев 2021: 105). Као што видимо, моћ јерархије не подразумева истину аутоматски откривену епископу силом хиротоније и достојанства, нити подразумева да епископ треба да открива истину без саветовања и заједничарења са Црквом. То значи да „ниједан члан Цркве не сме себе, онтолошки, ставити изнад било ког другог члана, а посебно не изнад саме пуноће Цркве“ (Афанасјев

2008: 141). Међутим, Флоровски подсећа да „једино и искључиво је епископу дато право да говори на саборни начин. Овом ставу не противречи чињеница да се неретко дешава да епископи нису довољно добри теолози. У том случају, епископи су приморани да нађу подршку од других свештеника који су ученији од њих“ (Флоровски 2016: 76). Неким лаицима даровани су посебни дарови који се дарују Духом Светим, на изграђивање Цркве и на изграђивање сваког њеног члана, те се на тај начин активна улога лаика очекује и у сфери црквене управе. Имамо примере богослова лаика као саветника епископа, али и у социјалном ангажману Цркве, о чему ће бити речи у наставку текста.

Црква начелно треба да негује и дух милосрђа, будући да брига Цркве о потребитима извире из њеног етоса, те нам се отвара простор да улогу лаика посматрамо афирмативно и у области харитативне делатности Цркве. Стога, Црква превасходно треба да се бави потребитима и обесправљенима, свима онима који су тешко оптерећени и сиромашни, покајаним грешницима а не самозадовољним фарисејима. Уважавајући ближњег свог са којим делимо исту природу, врлину милосрђа, коју препоручује Христос, треба да посматрамо као саставни део нашег бића. Потребно је запазити да милостиња подразумева и милосрђе, дакле сажаљење и односи се подједнако „на духовну поделу као и на поделу материјалних добара и састоји се не само у једном чину или низу чинова, већ у сталној унутрашњој наклоности особеној за сваку врлину. Ова склоност која прати даривање чини се важнијом од самог дара“ (Ларше 2017: 544). Иако је Литургија срж црквеног живота, не треба запоставити њену социјалну димензију, чувајући се крајности према којој би се Црква свела на хуманитарну организацију или на ритуалну групицу која је лишена овоземаљске стварности. Стога се социјални ангажман Цркве заснива на њеном литургијском искуству и као такав јавља се као манифестација литургијско-подвижничке динамике живота хришћана. Другим речима, социјалне проблематике треба да се тичу сваког хришћанина исто као и богословска питања и богослужење. Служење Цркве сиромашнима је вид остварења икономије спасења. Као што је Христос боравио међу нама снисхођењем своје састрадалне љубави, тако и Црква пружа руку невољнима. Христос је у предању Истока заправо понижени Христос, који је прослављен управо својим понижењем. Вредност милостиње нема материјални значај, будући да Бог на првом месту види добру вољу и чисту намеру, што је једна од најважнијих сврха милостиње. Да би имала духовну

вредност, милостиња треба да буде учињена без интереса, да онај који даје не очекује никакву корист ни на који начин, посебно не ону која потиче из самозадовољења. Дакле, милостиња има духовну вредност само као облик и испољавање милосрђа, само у мери у којој је дељење и даривање из љубави према Богу и ближњима, пошто су оба нераскидиво повезана.

Однос Цркве према потребитима се не заснива на некој идеологији, утопијама, што није ни могуће јер Црква не поседује механизме приволе ка праведнијем друштву, штавише, такве идеје су се у пракси показале као опасне. Овакво разумевање своје социјалне улоге Црква је нарочито показивала у првим вековима, мада већ тада, после Константина, долази до отупљивања идеала, што, пак, указује, на антиномију постојања Цркве у историјским околностима. Ипак, у Цркви је и даље наглашен „друштвени инстинкт који од Цркве ствара духовни дом, а не ауторитативну институцију“ (Флоровски 2018:37), што показује да акценат у хришћанској солидарности треба ставити на међуљудске односе. Помоћ ближњем треба да је израз односа међу људима, не продукт овог или оног социјалног програма, јер се у том случају губи личносна димензија хришћанског милосрђа. Неволнику прилазимо као брату или сестри у Христу, не као индивидуи или још горе бројци којој помажемо реда ради. Ко схвати „милосрђе као врлину која наступа а не која чека и као такву почне је испуњавати, томе ће се и небо и земља убрзо показати у другој боји. Јер ће убрзо познати и Божије и људско милосрђе. Милосрђе је удар који непогрешно изазива варницу. Ко даје тај блажени удар, и ко га прима, обојица осећају Бога међу собом. Онога часа осећа се милујућа рука Божја на оба срца. Милосрђе је веће од сажалења. Милосрђе је веће и од праштања увреда“ (Велимировић 2016: 287).

Као пример хришћанског милосрђа корисно је угледати се на св. Јована Златоустог којег је отац Георгије Флоровски са правом називао пророком милосрђа. У својим беседама Златоусти је позивао хришћане да помажу неволњима милостињом, милосрдним делима, што је за њега био најбољи начин за показивање христоликог човекољубља, и тако сведочио да Црква као саборни организам треба да остварује своју харитативну делатност у овом свету, у којој подједнако треба да учествују клирици и лаици, без занемаривања једних или других. Као што у људском телу сваки орган врши одређену функцију, у сагласју са другим органима, тако исто и у Цркви, као Телу Христовом, сваки

њен члан треба да врши одређену службу за назидање Тела Христовог. У складу са тим, било би корисно указати на једну од многобројних поука које нам је у наслеђе оставио Св. Јован. Тумачећи јеванђељски одељак о Лазару и богаташу и опомињући верне да се угледају на Христове речи о стицању пријатеља *богаством неправедним* (Лк 16, 9) он наводи „да није пријатељство то што заступа, него милосрђе, јер када би то било само пријатељство, требало би просто казати ‘начините себи пријатеље’, а овако показавши да само пријатељство не заступа, придодао је ‘богаством неправедним’. Можда би неко казао: пријатеља могу стећи и без богатства, много бољег него уз помоћ богатства, али да би научио да је милостиња оно што нас заступа, и дело твоје, и то добро дело твоје, убедио те је да имаш поуздања не кад просто имаш пријатељства међу светима него она која настају посредством милостиње“ (Свети Јован Златоусти 2014: 565). У периоду после Миланског едикта, нарочиту улогу у милосрдној делатности Цркве играју монаси, као важан део монашке службе, где милостиња има за њих „дужност у једном другом значењу: дужност ширења Божије речи и духовних добара која он добија у монаштву“ (Ларше 2017: 544).

Дискусија

Истраживања која су предочена у раду показују да лаичка служба има веома важну улогу и место у црквеном животу. То се може закључити из богословске заоставштине коју су нам оставила ова два плодна теолога чије смо богословске аргументе користили у раду. То не значи да се питањем службе лаика нису бавили и други савремени теолози, иако је акценат био превасходно на црквеној јерархији. У складу са тим, ова тема бива актуелнија, будући да улога верног народа добија на значају, односно, враћа се тамо где јој је увек било место, а то је литургијско сабрање. Стога, је ова тема од пресудног значаја за будуће генерација, јер савремена богословска мисао посведочена у перу многих теолога нашег времена у великој мери открива и пружа могућност за дубље истраживање оваквих тема и тема сродних овој.

Закључак

После ове сажете анализе можемо закључити да када говоримо о Цркви треба да имамо на уму саму Евхаристију, која не подразумева пасивно учешће у Литургији од стране верних, већ на првом месту при-

чешћивање освешеним даровима, хлебом и вином, принесеним Богу као дар творевине, освешене Духом Светим у Тело и Крв Христову. Та пуноћа није условљена само овоземаљским устројством, него је њено биће у Царству Небеском, јер је Христос својим Оваплоћењем узео на себе тело Цркве. Дакле, есхатолошка перспектива Цркве нам указује да је она заједница верних, где у Будућем Царству видимо народ Божији окупљен Духом Светим око Христа. Овакво устројство Цркве за последицу има постојање предстојатеља Евхаристијског сабрања и оних над којима се на Евхаристијском сабрању предстоји. То је подела на клирике и лаике. И једнима и другима исти Дух Свети раздаје дарове, постављајући их на различите службе у Цркви. Дакле, Дародавац је исти, Његова благодат је иста, дарови су онтолошки исти, али су функционално различити. У Цркви не сме бити подвајања између лаика и клирика, нити занемиравања једних или других. Као што у људском телу сваки орган врши одређену функцију, у сагласју са другим органима, тако исто и у Цркви, као Телу Христовом, сваки њен члан врши одређену службу за назидање Тела Христовог. Такође, Црква треба да негује средњи пут који произилази из есхатолошке перспективе, та визија Цркве не дозвољава да се икада у потпуности идентификује са историјом, не заборављајући своју социјалну улогу у овом свету, пре свега служење сиромашнима, где ће истинску хришћанску љубав показати у остварењу једнакости по слици јединства у Телу Христовом.

Током истраживања на тему улоге лаика у животу Цркве у богословској мисли Николаја Афанасјева и оца Георгија Флоровског, отворен је простор да теме сродне овој заузму значајније место у теолошким истраживањима и да се питање улоге верног народа у животу Цркве схвати и разуме на изворни хришћански начин. Светотајинска пракса древне Цркве и улога лаика у њој може и мора да буде парадигма за црквени, светотајински живот данас. Акценат треба да буде на томе да верни народ представља конститутивни елемент у литургијском животу и искуству Цркве, а нит која повезује све епохе у којима Црква живи јесте интензивни богослужбени, евхаристијски живот свих чланова Цркве, без обзира коју службу имају у њој, што представља императив да се неке нове генерације теолога које стасавају подробније баве темама које се тичу лаоса, користећи богато светоотачко наслеђе и Предање Цркве.

Библиографија

Извори

- Афанасјев, Н. (2008). *Еклисиологија ступања у клир*. Краљево: Епархија жичка.
- Афанасјев, Н. (2008). *Служење мирјана у Цркви*. Краљево: Епархија Жичка.
- Афанасјев, Н. (2008). *Црква Духа Светога*. Краљево: Епархија Жичка.
- Флоровски, Г. (2016). *Consensus Ecclesiae*. Пожаревац: Одбор за просвету и културу Епархије пожаревачко-браничевске.
- Флоровски, Г. (2018). *Друштвени проблем у Источној православној Цркви*. Пожаревац: Одбор за просвету културу Епархије пожаревачко-браничевске.
- Флоровски, Г. (2022). *Хришћанин у Цркви*. Пожаревац: Одбор за просвету и културу Епархије пожаревачко-браничевске.

Литература

- Берђајев, Н. (2021). *Два схватања хришћанства*. Београд: Библос.
- Велимировић, Н. (2012). *Омилије*. Шабац: Манастир Св. Николаја Соко.
- Епископ Јован Пурић (2016). Путокази за теологију саслужитеља Божијих (Царско свештенство–Народ Божији–Нова Заједница), у: *Богословље* бр. 2. Београд: Православни Богословски факултет, стр. 192–222.
- Ларше, Ж. К. (2017). *Лечење духовних болести*. Ниш, Београд: Међународни центар за православне студије, ЈП Службени гласник.
- Јелић, Д. (2015). Служба лаика у светотајинском животу древне Цркве као образац за служење у савременом светотајинском животу, у: *Српска теологија данас*. Београд: Православни Богословски факултет, стр. 332–352.
- Крстић, З. (2012). Клерикализам и лаицизам – две крајности у разумевању служби у Цркви, у: *Саборност*, бр. 6. Пожаревац: Епархија Браничевска, стр. 37–44.
- Свети Јован Златоусти (2014). Беседа о Лазару и богаташу, у: *Дела*, том 2. Ниш: Епархијски управни одбор Епархије Нишке.
- Пено, З. (2020). *Окусите и видите – Тумачење Свете Литургије*. Фоча–Острог–Београд: Православни Богословски факултет „Свети Василиј Острошки–Манастир Острог–Верско-добротворно старатељство Архиепископије Београдско-карловачке.
- Стаменковић, А. (2014). Историјски развој црквених општина и лаичке службе у Српској Цркви XVIII–XX века, у: *Црквене студије*, бр. 11. Ниш, стр. 389–402.

THE SERVICE OF THE LAITY IN THE THEOLOGICAL THOUGHT OF NIKOLAY AFANASYEV AND FATHER GEORGU FLOROVSKY

Summary: *Every member of the Church is first and foremost a lay person, that is, the very act of being accepted into the auspices of the Church is ordination to the rank of a lay person. The division between clerics and laymen stem from the diversity of church services, and this diversity cannot exist without joint service in the Church. All the participants of the assembly together with their superiors form one people of God, the imperial priesthood. Therefore, it is necessary that the Anaphora prayers, which represent the central part of Liturgy, are known to all present, so that their participation is realistic. In principle, the Church should nurture the spirit of charity, since the Church's concern for the needy stem from its ethos. From the very beginning of the Church, Christians felt that they were called to actively participate in the construction of a new society in history, and in all people suffering from poverty or illness, they saw the continuation of the suffering of Christ Himself. Christianity sees the social problem as an attack on the individual and the community of individuals. The social activity of the Church should be rooted in the liturgical and soteriological experience of the Church so that it is not reduced to mere moralism. Christian love is not just an abstract concept, but a concrete way of life, which has its goal in effective service to others. The author deals with the role of the laity in the life of the Church, their involvement in charitable activities, as well as social issues that the Church should respond to, primarily in the spirit of active love, care for neighbors, witnessing its evangelical mission in this world as the only part that leads to salvation and the transformation of the entire creation indicating its Eucharistic and congregational character where true Christian love will be shown in the realization of equality according to the image of unity in the Body of Christ.*

Keywords: *Christ, the Church, Liturgy, the laity, the clergy.*